

*Cümel fi'n-naḥv, el-'Ukûd ve'l-kavâ-
nîn, Kaşide fi'l-kırâ'âtî's-seb', Kaşide
fi'l-'arûz, Nazmü'l-Cemhere, el-Mü-
şelles fi'l-luḡa.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mu'î, *el-Fuṣûlû'l-hamsûn* (nşr. Mah-
mûd M. et-Tanâhî), Kahire 1977, neşredenin gi-
rişi, s. 11-139; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, XX,
35-36; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhû'r-ruwât*, IV, 44-45;
Münzirî, *et-Tekmilê*, III, 292-293; İbn Hallikân,
Vefeyât, VI, 197; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefeyât*, I, 48;
Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, III, 151; Zehebî, *A'lâ-
mü'n-nübelâ'*, XXII, 324; İbnü'l-Verdî, *Tetimme-
tû'l-Muhtaşar* (nşr. Ahmed Rif'at Bedrâvî), Bey-
rut 1389/1970, II, 232; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*,
II, 344; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 196;
Keşfü'z-zunûn, I, 155-157; II, 1269-1270; Ser-
kîs, *Mu'cem*, I, 245-246; Brockelmann, *GAL*, I,
366-367; *Suppl.*, I, 530-531; Ömer Ferruh, *Tâ-
rihu'l-edeb*, V, 663-667; Âdil Nüveyhiz, *Mu'ce-
mü a'lâmi'l-Cezâir*, Beyrut 1400/1980, s. 167-
168; Abdülkerîm M. el-Es'ad, *Maḳâlât mün-
teḥabe*, Riyad 1415/1994, s. 180-254; Moh. b.
Cheneb, "İbn Mu'î", *IA*, V/2, s. 776-777; G.
Troupeau, "İbn Mu'î", *EF* (İng.), III, 893; İnâ-
yetullah Fâtihî Nijâd, "İbn Mu'î", *DMBİ*, IV,
644-645.

NEVZAT H. YANI

İBN MÜCÂHİD

(ابن مجاهد)

Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs
b. Mucâhid et-Temîmî
(ö. 324/936)

Kıraat âlimi.

Rebûlâhîr 245'te (Temmuz 859) Bağ-
dat'ta Sûkulataş mahallesinde doğdu, bu
mahalleye nisbetle Ataşı diye de anılır. Ha-
yatını Bağdat'ta geçirdiği anlaşılan İbn
Mucâhid, Ebû'z-Za'râ Abdurrahman b.
Abdû's-tan Kur'an ve kıraat dersleri aldı
ve bu zattan arz yoluyla Nâfî b. Abdur-
rahman'ın kıraati için yaklaşık yirmi; Ebû
Amr b. Alâ, Hamza b. Habîb ve Ali b.
Hamza el-Kisâî kıraatleri için de birkaç
hatim indirdi (*Kitâbü's-Seb'a*, s. 88, 98, 99;
Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, I, 468). Ayrıca
kıraat ilmini Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'nin
talebesi Ebû Eyyûb el-Hayyât'tan tah-
sil etmiş olan Abdullah b. Kesîr el-Müed-
dib ve Halef b. Hişâm'ın râvisi İdrîs b. Ab-
dülkerîm'den bu alanda istifade etti. 279
(893) yılında hac maksadıyla gittiği Mek-
ke'de birkaç gün Kunbül'ün evinde kala-
rak ondan Ebû Ma'bed İbn Kesîr'in kıraa-
tini öğrendi (*Kitâbü's-Seb'a*, s. 92; Zehebî,
Ma'rifetü'l-kurrâ', II, 533-535). İbn Mucâ-
hid'in hadis hocaları arasında Sa'dân b.
Nasr, Ahmed b. Mansûr er-Remâdî, Mu-
hammed b. İshak es-Sâgânî, Mufaddal b.

Muhammed el-Cenedî, Muhammed b.
Abdullah b. Mübârek ve Abbas b. Mu-
hammed ed-Dürî gibi isimler yer alır. Ken-
disinden kıraat konusunda pek çok tale-
be istifade etmiş olup Ebû Tâhîr Abdül-
vâhid b. Ebû Hâşim, Sâlih b. İdrîs, Ebû'l-
Ferec eş-Şenebûzî, Abdullah b. Hüseyin
es-Sâmerri, Dükkî, Ali b. Hüseyin el-Ga-
dâirî bunlardan bazılarıdır. İbnü'l-Ahrem
ed-Dimaşkî, Bağdat'a gittiğinde İbn Mü-
câhid'in kıraat halkasının 300 kadar tale-
beden oluştuğunu gördüğünü zikretmiş-
tir. Ömer b. Şâhin, Dâreku'nî, Ebû Müs-
lim Ahmed b. Muhammed el-Kâtib gibi
şahsiyetler ise ondan hadis rivayet ettiler.
Dindarlığı ve güzel ahlâkı ile tanınan İbn
Mucâhid 20 Şâban 324'te (13 Temmuz
936) vefat etti ve evinin bahçesine defne-
dildi. İbnü'n-Nedîm ölüm tarihini şâban
ayının son gecesi olarak zikretmiştir.

Hatîb el-Bağdâdî ile Zehebî'nin sika di-
ye söz ettiği ve Sa'leb Ahmed b. Yahyâ en-
Nahvî'nin kendi zamanında Allah'ın kita-
bını İbn Mucâhid'den daha iyi bilen bir
kimsenin kalmadığını söyleyerek övdüğü
İbn Mucâhid'in kıraat ilmine yaptığı en
önemli katkı, meşhur ve mütevâtir kabul
edilen kıraatleri konunun otoritelerini ik-
na edecek kurrâ seçimiyle (Nâfî b. Abdur-
rahman, Ebû Amr b. Alâ, Abdullah b. Âmir,
Abdullah b. Kesîr, Âsım b. Behdele, Ham-
za b. Habîb, Ali b. Hamza el-Kisâî) *Kitâ-
bü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât* adlı eserinde bir
araya getirmiş olmasıdır. İbn Mucâhid'den
önce, içlerinde bu yedi kurrânın da
yer aldığı daha çok sayıda imâmın kıraati
Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve İbn Cerîr
et-Taberî gibi müellifler tarafından bir
araya getirilmişse de (İbnü'l-Cezerî, *en-
Neşr*, I, 33-34) bunlardan hiçbirinin onun ese-
ri kadar kabul görmemiş, gelecek nesiller-
de yayılma şansı bulamamıştır. Bu ese-
riyle İbn Mucâhid meşhur yedi kıraati ilk
defa bir araya getirmiş, "Kur'an yedi harf
üzere nâzil oldu" meâlindeki hadiste "ye-
di harf"le yedi kıraat kavramı arasında
karışıklığa yol açtığı ileri sürülerek bazı
âlimler tarafından eleştirilmiş olsa bile
(İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 36, 39), "yediye
yedi yapan müellif" olarak literatürde ye-
rini almıştır. İbn Mucâhid eserine aldığı
yedi kurrâdan bazıları sebebiyle de ten-
kit edilmiş ve meselâ İbn Âmir'in yerine
A'meş'i (Ebû Şâme, s. 162), Hamza b. Ha-
bib yerine Ya'kûb el-Hadramî'yi (İbnü'l-
Cezerî, *en-Neşr*, I, 39) tercih etmesinin da-
ha doğru olacağı ileri sürülmüştür. Ancak
eserin şöhreti günümüze kadar ulaşmış,
sahih ve mütevâtir kabul edilen yedi kı-

raatin ilk kaynağı olma vasfını korumuş-
tur. Eserin üne kavuşmasında, hadiste
geçen "yedi" sayısı ile İbn Mucâhid'in bu
seçimindeki sayının aynı olmasının da te-
siri bulunduğunu düşünmek mümkündür
(bk. el-AHRUFÜ'S-SEB'A). İbn Mucâhid'in
kitabına aldığı kurrâ sayısını belirlerken
muteber kıraatlerin bunlardan ibaret ol-
duğuna inandığı ve hadiste geçen "yedi
harf"le yedi kıraat arasında aynılık iddia-
sında bulunduğu şeklindeki anlayış doğ-
ru olmadığı gibi Watt'ın, "İbn Mucâhid,
bir hadise dayanarak her biri aynı derece-
de muteber yedi kıraatin bulunduğu gö-
rüşünü ortaya attı" (*İslâm Düşüncesinin
Teşekkül Devri*, s. 328) sözünün de bir
mesnedi yoktur.

İbn Mucâhid ayrıca şâz sayılan kıraat-
leri okuyanlarla mücadele ederek onları
bu tutumlarından vazgeçirmeye çalışmış,
konuyu siyasi otoritenin müdahalesini
sağlayacak noktaya kadar taşıyarak İbn
Şenebûz ve İbn Miksem el-Attâr gibi
Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b ve di-
ğer bazı sahâbîlerden rivayet edilen şâz
kıraatleri icra eden kurrânın engellen-
mesini sağlamıştır (Ebû Şâme, s. 186
vd.; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, II, 549 vd.,
589 vd.).

**Eserleri. 1. Kitâbü's-Seb'a*. Kitâbü's-
Seb'a fi'l-kırâ'ât** adıyla ve Şevkî Dayf'ın
tahkikiyle neşredilmiştir (Kahire 1972,
1980). 2. *İhtilâfû kurrâ'i'l-emşâr*. Bir
nüshasının Dublin'de (Chester Beatty Li-
brary, nr. 4930) bulunduğu belirtilmekte-
dir (Sezgin, I, 14). Ahmed Pâketçî, bu ese-
rin bir önceki kitabın bir bölümü oldu-
ğunu söylemişse de bu görüşün hemen ar-
dından zikrettiği kaynakta buna dair bir
açıklık bulunmamakta, adı geçen kütüp-
hane katalogunda ise eserin başka bir
nüshasının mevcut olmadığı kaydedil-
mektedir (Arberry, VI, 146). 3. *Kitâbü's-
Şevâz fi'l-kırâ'ât*. İbn Cinnî, *el-Muhte-
seb fi tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâ'ât*
ve *l-îzâhi 'anhâ* adlı eserinde (nşr. Ali
en-Necdî Nâsif – Abdülfettâh İsmâil Şe-
lebî, Kahire 1386/1966) bu kitaptan alın-
tılar yapmıştır.

İbn Mucâhid'in kaynaklarda adı geçen
diğer eserleri de şunlardır: *el-Kırâ'âtü'l-
kebîr*, *el-Kırâ'âtü's-şagîr*, *Kitâbü'l-Yâ-
'ât*, *Kitâbü'l-Hâ'ât*, *Kırâ'atü Ebî 'Amr*,
Kırâ'atü İbn Kesîr, *Kırâ'atü 'Âsım*, *Kı-
râ'atü Nâfî*, *Kırâ'atü Hamza*, *Kırâ'a-
tû'l-Kisâ'i*, *Kırâ'atü İbn 'Âmir*, *Kırâ'a-
tû'n-nebî*, *İnfirâdû'l-kurrâ'i's-seb'a*, *Kı-
râ'atü 'Alî b. Ebî Tâlib*, *İhtilâfû'l-kırâ-
'ât* ve *taşrifü vücûhihâ* (İbnü'n-Nedîm,
s. 154; İbn Hayr, s. 23-24).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mücâhid, *Kitabü's-seb'a* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1972, s. 16-33, 88, 92, 98, 99; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 153-154; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, V, 144-148; Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1407/1986, s. 29, 31-33; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 23-24; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, V, 65-73; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-veciz*, s. 162, 187-192; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), I, 468; II, 533-538, 549 vd., 589 vd.; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 272-274; İbn Kesîr, *el-Bîdâye*, XI, 185; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 139-143, 206-207; II, 54-56; a.mlf., *en-Nesr*, I, 33-35, 36, 39; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1320; *İzâhu'l-meknûn*, II, 350-351; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 59; Sezgin, *GAS*, I, 14; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 328-329; A. J. Arberry, *Arabic Manuscripts*, Dublin 1963, VI, 146; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 327-328; J. Robson, "İbn Muđjahid", *EP* (İng.), III, 880; Ahmed Pâketçî, "İbn Mücâhid", *DMBİ*, IV, 582-584.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İBN MÜFERRİĞ

(ابن مفرج)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed
b. Muhammed el-Kurtubî
(ö. 380/990)

Mâlikî fakihî ve muhaddis.

315 (927) yılında Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Babasının büyük dedesi Müferric, Abdurrahman b. Hakem veya Abdurrahman b. Muâviye'nin mevlâsı idi (Kâdî İyâz, II, 435). İbn Müferric Kurtuba'da Kâsım b. Asbağ, Muhammed b. Abdullah b. Ebû Düleym, Muhammed b. Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî, Ahmed b. Ubâde er-Ruaynî ve akranlarından hadis dinledi. 337'de (949) çıktığı hac ve ilim yolculuğu sırasında Hicaz, Yemen, Şam ve Mısır'a uğradı; aralarında Ebû Saîd İbnü'l-A'râbî, Hayseme b. Süleyman, Ebû'l-Hasan İbn Nâfi' el-Huzâî, Ebû'l-Abbas es-Sükkerî, Ebû Muhammed İbnü'l-Verd, İbnü's-Seken, Ebû Ali Hasan b. Mervân el-Bezzâz, Ebû Ya'kûb İbn Hamdân ve Ebû'l-Meymûn Abdurrahman b. Râşid'in de bulunduğu birçok âlimden hadis öğrendi. Endülüs'te ve ziyaret ettiği bölgelerde pek çok kimse kendisinden hadis rivayet etti. Bunlar arasında hocası Ebû Saîd İbn Yûnus, Ebû'l-Velîd İbnü'l-Faradî, İbrâhim b. Şâkir, Ebû'l-Mutarriif Abdurrahman b. Mervân el-Kanazî ve Ebû Ömer et-Talemenkî gibi âlimler yer almaktadır. 345 (956) yılında Endülüs'e dönen ve II. Hakem'in yanında saygın bir yeri bulunan İbn Müferric İsticce (Ecija) ve Reyve (Rayyo, Raiyo) şehirlerinde kadılık görevinde bulundu. 11 Receb 380 (4 Ekim 990) tarihinde vefat etti.

Hadis ilminde ve özellikle hadis ricâli konusunda derin bilgi sahibi olan İbn Müferric'in fikhü'l-hadîse ve Hasan-ı Basrî ile Zührî'nin görüşlerini derlediği kitapları başta olmak üzere tâbiîn fikhına dair eserler telif ettiği, Kâsım b. Asbağ'ın rivayetlerini mûsned şeklinde topladığı, ayrıca şiirinin bulunduğu kaydedilmektedir. Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*'te Endülüs ulemâsıyla ilgili olarak kendisinden birçok nakilde bulunmuştur (III, 575).

BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Faradî, *Târihu 'ulemâ'i'l-Endelûs* (nşr. Rûhiyye Abdurrahman es-Süveyfî), Beyrut 1417/1997, s. 367-368; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvî et-Tancî), Kahire 1953, s. 38; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 200, 206; II, 435, 547, 727, 749, 787; III, 575; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 49-50; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVI, 390-391; a.mlf., *Tezki-retü'l-huffâz*, III, 1007-1009; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 409; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-mühzeb*, II, 314; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 400; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 218-219; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 97.

KÂMİL YAŞAROĞLU

İBN MÜFERRİĞ

(ابن مفرج)

Ebû Osmân Yezîd
b. Ziyâd b. Rebîa el-Himyerrî
(ö. 69/688)

Hiciv şairi.

Basra'da doğdu ve orada büyüdü. Aslen Yemenli Yahsub kabilesine mensuptur. Farsça şiirler de yazması, soyunun İslâm'dan önce Yemen'e göç etmiş olan İranlılar'la ilgisi olabileceğini düşündürmektedir (Şevki Dayf, II, 235). Bu sebeple muhadram şairlerden olması da muhtemeldir (Cezzâr, III, 1584). Dedesi veya babası, tuttuğu bahiste bir tulum sütü bir defada içip bitirdiği için "Müferrîğ" (boşaltan, bitiren) lakabı ile anılmıştır. Ne-sebi Yezîd b. Ziyâd b. Rebîa b. Müferrîğ el-Himyerrî (İbn Hallikân, VI, 342) ve Yezîd b. Rebîa b. Müferrîğ el-Himyerrî olmak üzere iki şekilde geçer (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XVIII, 254). Meşhur şair Seyyid el-Himyerrî onun torunudur.

İbn Müferrîğ'in, Sicistan Valisi İbn Ebû Bekre (671-673) ve Horasan Valisi Saîd b. Osman b. Affân'la dostluk kurduğu döneme kadarki hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. İbn Ebû Bekre tarafından Sicistan'a davet edilen İbn Müferrîğ onun için bazı kasideler yazmıştır. Saîd b. Osman Horasan valisi olunca ondan kendisiyle beraber gelmesini istemiş, ancak İbn Müferrîğ, İbn Ebû Bekre'den sonra Sicistan'a vali tayin edilen Abbâd b. Ziyâd b. Ebîh ile

kalmayı tercih etmişti. İbn Hallikân (VI, 344), Saîd b. Osman'ın İbn Müferrîğ'i Abbâd b. Ziyâd konusunda uyardığını ve istediği zaman Horasan'a gelebileceğini söylediğini kaydeder.

İbn Müferrîğ, Abbâd b. Ziyâd ile beraber Sicistan'a gitmiş, bir süre onunla birlikte kalmış, bu sırada kendisinden pek hoşlanmayan Abbâd'ın kardeşi Ubeydullah ile aralarında bir sürtüşme meydana gelmiştir. Bu olay, daha sonraki yıllarda şairin Ubeydullah'ı ağır bir dille hicvetmesine sebep olmuştur. İbn Müferrîğ, Abbâd'dan Saîd b. Osman'ın yanına gitmek için izin istemiş, Abbâd'ın izin vermemesi üzerine hicivlerinin dozunu arttırınca Abbâd onu hapsedmiş, köle, câriye, at ve silâh ile eşyalarını sattırıp parasını alacaklılarına dağıttırıştır. İbn Müferrîğ, çok sevdiği köle ve câriyesinin satılmasından dolayı duyduğu üzüntüyü bir şiirinde dile getirmiştir (*Divân*, s. 95-97).

Hapiste iken Abbâd'ı hicvetmenin kendisine yarar sağlamayacağını anlayan İbn Müferrîğ onun hakkında iyi şeyler söylemeye başlayınca serbest bırakıldı. Önce Basra'ya, daha sonra Dimâşk'a giden şair, burada da Abbâd'ı ve babası Ziyâd b. Ebîh'i hicvetmeye devam etti (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XVIII, 186). Ubeydullah b. Ziyâd, İbn Müferrîğ'in kendisi ve ailesi hakkındaki hicivleri Basra'da halkın diline düşünce onu hapsetti. Akarabası Münzir b. Cârûd'un aracılığına rağmen onu öldürmek için Muâviye'den izin istedi ve hicivlerinin Muâviye'ye kadar uzandığını, Muâviye'ye zina isnat edip oğlu Yezîd'e de küfrettiğini (*Divân*, s. 230-232) bildirdi. Ancak İbn Müferrîğ'in kabilesi Yezîd taraftarı olduğundan başka bir yolla cezalandırılması istendi. Ubeydullah da onu bir müşhil içirdikten sonra eşeğe bindirip Basra sokaklarında dolaştırdı. Şair bu durumda bile onu eleştirmeye devam etti. Söylediği Farsça bir beyitte (Câhiz, I, 143) Ziyâd'ın annesi Sümeyye'ye dil uzatmaktan geri kalmadı. Ubeydullah'a, "Senin bana yaptığını su temizler, fakat benim senin hakkındaki sözlerim çürük kemiklerine kadar işleyecektir" deyince Ubeydullah onu tekrar hapse attırdı (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XVIII, 264; İbn Hallikân, V, 392). Şair, Ubeydullah'ın kendisine yaptığı kötü muameleleri bir şiirinde dile getirmiştir (*Divân*, s. 53-59). İbn Müferrîğ hapiste de Ziyâd ailesini hicvetmeye devam edince Ubeydullah onu Sicistan'da bulunan kardeşi Abbâd'a gönderdi. Abbâd da evlerin ve dükkânların duvarlarına yazdığı hicivleri tırnaklarıyla kazıyıp sildirdikten sonra onu hapsetti.